

9. Стародубцев В.Ф. Змея, раскуривающая трубку // Латинская Америка. – 2000. – №5. – С. 82 – 87.

10. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда // <http://www.un.org/ru/documents/charter/index.shtml><http://www.un.org/ru/documents/charter/index.shtml>. (04. 10. 2011).

11. Argentina Archives and Libraries. // https://wiki.familysearch.org/en/Argentina_Archives_and_Libraries#Archives_in_Argentina. (04. 10. 2011).

12. ARGENTINA EN NACIONES UNIDAS // http://www.un.int/argentina/argentina_enla_onu.htmlhttp://www.un.int/argentina/argentina_enla_onu.html. (04.10.2011).

13. Britannica Annals of American History: The Act of Chapultepec 1945 // www.answers.com/.../the-act-of-chapultepec. (04. 10. 2011).

14. Conil P.A., Ferrari G. Política exterior Argentina. 1930 – 1962. – Buenos Aires, 1962.

15. Gilbert I. El oro de Moscu. – Buenos Aires, 1994.

16. La Nacion. – Buenos Aires, 1941. – 25.XI. // http://www.elpais.com/articulo/sociedad/ARGENTINA/LA_NACION_/DIARIO/periodico/conservador/argentino/Nacion/ha/cumplido/115/anos/elpepisc/19850106elpepisc_8/Tes. (04.10.2011).

17. Ministerio de Relaciones Exteriores. // <http://www.mrecic.gov.ar/>. (04.10. 2011).

18. Report of the United States Delegate to the Meeting of the Foreign Ministers of the American Republics, 1939. – Panama, Washington, 1940. // www.mtholyoke.edu/acad/.../interwar.htm. (04.10.2011).

19. The Washington Post. – 1945. – 25.III. // <http://www.washingtonpost.com/> (04.10.2011).

20. Vacs A.C. Los socios discretos. El nuevo caracter en las relaciones entre la Argentina y la Union Sovietica. – Buenos Aires, 1984.

21. Xull C. The Memoirs. – Vol. II. – New York, 1948.

Казаків Т.М.

УДК 94(37):281.3:929Тертуліан"01"

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ТЕРТУЛІАНА

У статті йдеться про особливості поглядів церковного письменника початку III ст. Тертуліана на жінку та її місце у сучасній для нього церковній спільноті. Автором розглянута поступова зміна ставлення Тертуліана до жінки у різні періоди його творчості. Особлива увага приділяється впливу соціальної доктрини Тертуліана на розвиток християнської думки перших століть нашої ери.

Ключові слова: Тертуліан, християнство, жінка, рання церква, монتانізм.

Пам'ятники християнської літератури II та III ст. мають значення як для вивчення історії пізньої античності, так і для розуміння багатьох соціаль-

них явищ наступної епохи. Ці століття увійшли в історію як час формування єпископальної церкви та передали середньовіковій Європі не лише початок догматики та теології віровчення, але й освячені традицією правила життя в християнській спільноті.

Необхідність відшукати витоки багатьох культурних феноменів, що в значній мірі вплинули на соціальну практику середньовіччя, змушує історика звернутися до творчості авторів, що жили в той період. До цього часу відноситься і літературна діяльність Тертуліана.

Незважаючи на вагомий внесок цього письменника в формування християнського відношення до жінки та її місце в церкві, дана сторона його творчості в вітчизняній історіографії спеціально не розглядалась. В нечисельних зарубіжних роботах, що торкалися гендерного аспекту соціальної доктрини Тертуліана [23; 24; 25; 31], внесок мислителя в формування церковної традиції ставлення до жінки представлений не достатньо повно. Це додає актуальність даному дослідженню, ціль якого – вивчення поглядів Тертуліана на жінку-християнку, її місце в общині віруючих, а також аналіз впливу його творчості на подальший розвиток християнської думки в даному ракурсі. Також ми спробуємо відслідкувати розбіжності в уявленнях церковного письменника про жінку в ортодоксальний та монотаністський періоди його творчості.

Квінт Септимій Флоренс Тертуліан увійшов в історію християнської літератури як перший теолог Заходу та творець церковної латині. Проте його можна назвати також і одним із перших християнських авторів, що помітили в християнській спільноті жінок. Безпосередньо їм він адресує декілька повчальних творів, написаних в першому десятилітті III століття [19; 22; 30]. Основний творчий імпульс автора направлений на те, щоб зробити християнок морально такими ж ідеальними, як Господь їх, щоб, перебуваючи тут, на землі, вони могли б рахуватися вже в сім'ї ангелів [22].

Перед розглядом власне поглядів Тертуліана необхідно уявити еволюцію ставлення до жінки, що склалося в ранній церкві. Євангелія дають нам безсумнівні свідчення позитивного ставлення до "слабкої" статі з боку засновника віровчення. Ісус відмічав особливу силу віри жінок [4, 15:28; 26:13; 5, 14:9], залюбки приймав їх служіння [4, 27:55-56; 5, 15:40-41]. Саме жінки стали першими вісницями Воскресіння [4, 28:8-10; 5, 16:7-11; 6, 24:9-11, 22-24; 7, 20:1-2, 17-18]. Проте він не залишив яких-небудь вказівок стосовно їх статусу в структурі церкви, а також не включив жінок в число апостолів і, відповідно, на думку тлумачів Писання, їх наступників в лиці священнослужителів. Тому в подальшому Церква керувалась іудейсько-патріархальними нормами, вираженими в посланнях апостола

Павла: "Дружини, коріться чоловікам своїм, як Господу" [17, 5:22]; "Дружини ваші в церквах нехай мовчать, бо не дозволено їм говорити, а перебувати в покорі. Якщо ж хочуть чогось навчитися, нехай запитують вдома у чоловіків своїх, бо негоже жінці говорити в церкві" [15, 14:34, 35]; "Істинна вдова та одинока надіється на Бога та перебуває в моліннях та молитвах вдень та вночі" [16, 5:5]. "Бути благочестивими, чистими, турботливими про дім, добрими, покірними своїм чоловікам" [18, 2:5].

Проте ці положення залишали на розгляд місцевих звичаїв багатонюансів, що стосувалися зовнішнього вигляду, поведінки та побуту християнок. саме ці проблеми і взявся висвітлити Тертуліан, для якого не було дрібниць в такій важливій справі, як порятунок душі віруючих, і ніяка деталь, навіть в одязі – не була морально байдужою. Все мало позицію – за чи проти Бога.

Що ж збуджувало літературний пил письменника? Якою він бачив сучасну жінку-християнку і якою він хотів її бачити?

Жінка в очах Тертуліана – це, перш за все, вічна винуватиця. Міф про гріхопадіння, перейнятий християнською традицією з іудаїзму, змальовує жінку як пособницю Сатани, яка була першою, хто ослухався Бога, і в наслідок саме її гріха людство було покаране Богом та вигнане з Раю.

"Ти була дверима для диявола, ти перша повстала проти творця твого, ти спокусила того, на кого диявол не смів напасти, ти споганила в людині кращі риси божества, нарешті виправлення вини твоєї коштувало життю самому Сину Господньому!" – так починає свій трактат "Про жіночі прикраси" суворий викривач "слабої" статті, в подальшому резюмуючи свій обвинувальний висновок: "Покарання першої жінки не перестає лежати на всій її статті" [19, с. 162].

По-перше, жінка для Тертуліана – постійна суспільна загроза. Загроза спасінню та перешкода на шляху до отримання вічного життя. Головна загроза жінки, згідно Тертуліану, криється в її спокусливій красі, проти якої не змогли встояти навіть ангели [12, 6:2-4, 13, 2:2-9]. Маючи в приході карфагенської церкви спілкування з надихаючими його літературні пориви християнками, він обурливо запитував читача: "Скільки поміж ними таких, які, придурюючись, що бажають подобатись лише чоловікам своїм, вдаються до особливих старань прикрашати та одягати тіло своє для звернення привернення поглядів чужих чоловіків? Розкіш одягу їх виявляє в них схильність до розпусти, а бажання подобатись зовні є сама сутність плотської похоті, яка з свого боку є причиною прелюбодіяння" [19, с. 173].

Приписуючи християнкам ригористичні правила, що стосуються зовнішнього вигляду, Тертуліан керувався словами Ісуса про те, що вже

гріховна думка, що з'являється у чоловіків при погляді на жінку, є прелюбодіянням, тобто одним із смертних гріхів. Таким чином його головним бажанням було позбавити жінку всього, що могло б пробудити в свідомості чоловіка, що випадково на неї поглянув, хоча б найменше бажання сексуального характеру.

Звертаючись до жінок, Тертуліан наполягає: "Християнська чистота має не лише відібрати у вас бажання бути коханими, але й змусити вас ненавидіти та цуратися всього того, що може розпалювати небезпечну любов в інших. Знайте ж, що ви дійсно губите брата свого, коли, подаючи очам його свою красу, породжуєте в ньому похитливі бажання. Якщо ви мало турбуєтесь про власне спасіння, то, в крайньому випадку, не руйнуйте спасіння інших" [19, с. 174].

В своєму нестримному бажання змусити жінку припинити бути жінкою, Тертуліан піддає критиці все, що може зробити її більш привабливою в очах чоловіків: косметику, прикраси, вишуканий одяг, зачіски та інші хитрощі, яких навчив жінку диявол [12, 2:14].

Продовжуючи повчати християнок, Тертуліан пише: "Потрібно починати з того, щоб подобатись Богу. Найбільше ображає Його безмірна схильність багатьох жінок використовувати різноманітні зілля, щоб зробити шкіру білою та шовковистою, щоб фарбувати обличчя та щоки свої рум'янами, щоб чорнити брови сажею" [19, с. 179].

Далі від косметики він переходить до зачіски: "Хіба не можете ви залишити в спокої своє волосся?" – обурливо запитує Тертуліан жінок. – "Ви їх то завиваєте, то випрямляєте; сьогодні їх залітаєте, а завтра залишаєте хвилюватися... Що заповідав Ісус Христос? "Не можеш ні одну волосинку зробити білою або чорною" [4, 5:36]. А дружини сміють перечити Богу! Вони безперестанно займаються змашуванням свого волосся, щоб надати їм білявого кольору. Та прийде час, і вони нічого не пошкодують, щоб біле волосся знову перетворилось на чорне, коли старість сповістить їм, що вони занадто довго насолоджувались життям. Яка старанність хотіти переступати безперервно заповідь Божу!" [19, с. 180-181].

Нагадуючи про колективну відповідальність жінок за первородний гріх, Тертуліан наполягає на необхідності бути не лише стриманими в своєму одязі, але й зберігати скорбний вигляд: "Якщо б у вас було більше віри, то, я впевнений, любі сестри мої, що жодна з вас, пізнавши Бога та подумавши про гнів його, не захотіла б здаватись веселою, а тим паче красивою в своєму одязі, а навпроти, старалась би носити самий грубий та простий одяг. В такому одязі кожний пізнавав би в вас Єву, яка засмучена та кається, і ви б могли скромністю своєю згладити з одного боку сором

першого злочину, що наслала на вас праматір, а з іншого – докір, що робиться вашій статті, в тому, що він був причиною гибелі всього роду людського" [19, с. 162].

В кінці кінців, зглянувшись над жіночим бажанням виділитись, він поступається слабій статі: "Можна допустити, щоб християнка пишалась своєю платтю, – але плоттю, виснаженою покаюнням і наче отверділу від святих подвигів, аби виснажена таким чином плоть доставляла радість розуму, а не принижувала його, приваблюючи погляди та зітхання якогонебудь безумного молодого чоловіка" [19, с. 177-178].

Ще однією причиною уникати одягу, косметики та вишуканих зачісок, окрім необхідності покаюння за гріхи праматері та небезпеки введення в спокусу побратимів по вірі, була для Тертуліана необхідність для служок Христа відрізнятись зовні від маси жінок-язичниць. Звертаючись до християнок, які вважали, що досить бути внутрішньо непорочною, а зовнішній вигляд нічого не означає, Тертуліан побивається: "Особі ці нічого не пропускають в підтриманні своєї краси, отже ніякої майже різниці немає між ними та язичницькими жінками" – м'яко повчає їх: "Вам, любі сестри, належить відрізнятись від язичниць в одязі на стільки ж, як ви від них відрізняєтесь в усьому іншому" [19, с. 173].

Хоча порада Тертуліана для бажуючих увійти в царство небесне чоловікам однозначна: "Найкраще для чоловіка повністю відсторонитися від жіночої статті!" [21, с. 115]. Жінка в його творах виступає не лише винуватицею первородного гріха, спокусницею занепалих ангелів та перешкодою на шляху до спасіння. Його творчість, особливо в період захоплення монтанізмом, дає немало прикладів іншого характеру.

Як приклад подвійної ознаки найвищої святості Тертуліан приводить Матір Божу, згадки про яку в творах церковних авторів того періоду ще досить рідкісні: "Марія показала нам обидва види християнського благочестя: і цнотливість, і одношлюбність представлені в Ній. Вона народила Христа як діва, а по його народженні перебувала в шлюбі з одним чоловіком" [29].

Окрім того, Тертуліан відмічає немало важливу роль жінки в образі матері Ісуса в новозавітній містерії Спокутування. Стат'я Єви стала причиною падіння людства, але стат'я Марії його відновив: "В діву мало було увійти Слова Боже, щоб те, що було втрачене через жінку, через ту ж жінку було повернено та врятовано. Єва повірила змію, а Марія повірила Гавриїлу" [20, с. 344].

Наряду з прославлянням та апологією прекрасної статті в особі Діви Марії, Тертуліан в своїх трактатах немало уваги приділяє і бажаному ста-

тусу жінки в християнській спільноті. Таким статусом, в солідарності з апостольською традицією, він вважає служіння вдів та посвячених, відданих Христу цнотливих дів. Він наводить як приклад іншим християнкам дів, "які визначають невинність та святість вище за шлюб. Вони зробили вибір всій, стали дружинами та супутницями Бога свого. Вони обрали благу частину і, відмовившись від заміжжя на землі, вважаються уже в сім'ї ангелів" [22, с. 206].

Проте Тертуліан вважає святість служіння вдови якщо не вище святості непорочної діви, то, в будь-якому випадку, важче: "Стан вдови є найважче, тому що легко не бажати того, що невідоме; а, як висновок, легко і обійтись без цього. Утримання вдови має більше заслуги, бо вона знає, чого позбавляється. Цнотлива щасливіша, але вдова чи не більш гідна" [22, с. 211-212].

Досліджуючи гендерний аспект творчості Тертуліана, слід зупинитися на ще одній категорії жінок, що користувалися особливою увагою в початковій церкві, – пророчицях [2, 21:9]. До часу літературної діяльності Тертуліана пророчиці втратили свій статус в єпископальній церкві, проте зберегли його в окремих сектах, до числа яких належав рух "нового одкровення", заснованого Монтаном в 50-70 роки II ст..

Саме до часу захоплення Тертуліана монтанізмом відноситься зміна кута зору з критичного на апологетичний, що має за ціль показати як рівність жінки чоловікові в очах Бога, так і її право на сприйняття і передачу божественного одкровення.

Нагадуючи, що Святе письмо наділяє даром провидіння і пророцтва не лише чоловіків, але й жінок [14, 2:28-29], він наводить слова апостола Павла про те, що хоча жінкам заборонено говорити в церкві, проте допустимо передрікати при дотриманні певних умов [15, 11:5]. Так, в трактаті "Про душу" він дає приклад дотримання апостольського припису, коли видіння прийшли до християнки під час недільної служби: "Вона говорила з ангелами, іноді навіть з Богом" [28], – проте вона поділилась ними лише після служби, коли прості віруючі розійшлись, і жінку запитав клір.

Відстоюючи рівність чоловіка і жінки на право користуватися божественною харизмою, Тертуліан пише, що душа людини не має визначеної наперед статті, тому душа жінки не нижче душі чоловіка, відмічаючи, що "плоть Адама оживили душею, так що душа Адама була використана так само як і його тіло при створенні жінки" [28]. З цього висновку про однаковість душ незалежно від статті слідує висновок про те, що вся нерівність між чоловіком і жінкою в земному світі походить від її більш гріховної плоті, чим обумовлена необхідність підлеглого стану жінки в

цьому світі, і саме від цієї плоті і її бажань жінка, на думку Тертуліана, має зректись шляхом її аскетичного нехтування.

Таким чином, творчість Тертуліана дає нам право зробити висновок, що, незважаючи на своє неймовірно критичне ставлення до прекрасної статті, в трактатах ортодоксального періоду, в своїх творах, позначених впливом монтанізму, він визнає, що жінка не менш боже творіння, чим чоловік. Вона наділена такою ж душею, також відкуплена хрестовими муками Ісуса та має таке ж право на Спасіння та вічне життя, як і чоловік. Шлях до Спасіння для обох представників людства в його трактовці однаковий і заключається в зреченні від світу на передодні його близького кінця.

Звертаючись до "любих сестер" та "благословенних помічниць в служінні", Тертуліан дає детальний опис того, як має жити істинна служителька Христа: "Відмовтесь від задоволень та вбрань, і ви не пошкодуєте про них ніколи! Всі блага світу цього не що інше, як кайдани, що затримують політ вашої надії. Відмовмося від усіх цих земних прикрас, якщо бажаємо сяяти на небесах. Простота і благочестя нехай буде єдиним вашим убранством! Намалюйте на очах своїх смиренну скромність. Прив'яжіть слово Боже до вух, а ярмо Христове до шиї своєї. Займайте руки своєю роботою, вуста та вуха молитвою, а очі слізьми" [19, с. 192].

Можна стверджувати, що Тертуліан перший із церковних письменників помітив в жінці жінку. Проте всі його літературні зусилля були направлені на те, щоб позбавити її всього земного та чуттєвого, присущого жіночій природі, перетворивши в безплотний дух, подібний до ангельського. Любов до Бога мала замінити жінці любов до чоловіка, а місце сім'ї та дітей мала зайняти Церква господня.

Святість – от чого вимагав Тертуліан від жінки, вважаючи, що кожна християнка має наближатися в святості до свого Господа та творця.

На щастя, бажання Тертуліана перетворити всіх християнок в монахинь, а весь християнський світ в монастир з найсуворішим уставом, не здійснилось. Тим не менше, воно вплинуло на формування ідеалу жінки-християнки, що півтора століття по тому знайшло вираження в жіночому чернецтві. Свій подальший розвиток його гендерні ідеї отримала в працях Кіпріана Карфагенського [11], Ієроніма Стридонського [8, 9, 10], Амвросія Медіоланського [1] та Аврелія Августина [26, 27], які своїм авторитетом освятили католицьку традицію ставлення до прекрасної статті.

Ця традиція, суттєво вплинувши на культурне та соціальне життя західноєвропейського середньовіччя, з одного боку, прославило жінку в обличчі Діви Марії, а з іншого боку утвердила погляд на дочок Єви як пос-

тійне джерело гріха, пособниць Сатани та первинних винуватиць в гріхопадінні людства.

Kazakov T.M.

GENDER DIMENSION OF THE SOCIAL DOCTRINE OF TERTULLIAN

Article deals with the ideas of Christian Latin writer Tertullian (3th Century A.D.) concerning woman and her place in the Church. Author focuses on the process of gradual transition of Tertullian's view on a woman from accusatory and critical one to the idea of her equality to a man in the face of God. The role of Tertullian's works in the development of Christian thought is also described.

Key words: Tertullian, Early Church, Christianity, woman, Montanism.

Казаков Т.М.

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ СОЦИАЛЬНОЙ ДОКТРИНЫ ТЕРТУЛЛИАНА

Статья посвящена взглядам церковного писателя начала III в. Тертуллиана на женщину и её место в ранней церкви. Рассмотрена постепенная перемена отношения автора к христианкам в разные периоды его творчества. Отмечено влияние гендерных идей Тертуллиана на формирование церковной традиции в латинском христианстве.

Ключевые слова: Тертуллиан, ранняя церковь, христианство, женщина, монتانнизм.

Джерела та література

1. Амвросий Медиоланский. Творения по вопросу о девстве и браке – Казань, 1901. – 266 с.
2. Деяния святых Апостолов – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.
3. Дюшен Л. История древней церкви. – Т.1 – М.: 1912. – 383 с.
4. Евангелие от Матфея – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.
5. Евангелие от Марка – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.
6. Евангелие от Луки – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.
7. Евангелие от Иоанна – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.
8. Иероним Стридонский. Жизнь блаженной Павлы // Творения святых отцов западных. – кн.4. – К., 1894. – С.320-336.
9. Иероним Стридонский Письмо к Фурии о хранении вдовства // Творения святых отцов западных. – кн.4. – К., 1894. – С.86-101
10. Иероним Стридонский. Письмо к Евстохии о хранении девства // Творения святых отцов западных. – кн.3. – К., 1893. – С.100-145.
11. Киприан Карфагенский. Об одежде девственниц - [http:// dl.biblion.realin.ru/text/2_Internet/pagez.ru/Isn/0226.html](http://dl.biblion.realin.ru/text/2_Internet/pagez.ru/Isn/0226.html)
12. Книга Еноха – Апокрифические сказания. – СПб.: Амфора, 2002.
13. Книга Бытия – Библия. Ветхий Завет – Минск, 1999.
14. Книга Пророка Иоуля – Библия. Ветхий Завет – Минск, 1999.

15. *Первое послание к Коринфянам – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.*
16. *Первое послание к Тимофею – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.*
17. *Послание к Ефесянам – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.*
18. *Послание к Титу – Библия. Новый Завет – Минск, 1999.*
19. *Тертуллиан. О женских украшениях / Пер. Карнеева Е. – СПб., 1849. – кн. 2 – С.162-192.*
20. *Тертуллиан. О плоти Христа / пер. Щеглова Н.Н. – СПб., 2004. – С.315-355.*
21. *Тертуллиан. О целомудрии / Пер. Карнеева Е. – СПб., 1849. – кн. 2 – С.102-121*
22. *Тертуллиан. Послание к жене / Пер. Карнеева Е. – СПб., 1849. – кн. 2. – С.202-224.*
23. *Church F. F. Sex and Salvation in Tertullian // The Harvard Theological Review, Vol. 68, No. 2 (Apr., 1975), pp. 83-101.*
24. *Carnelley E. Tertullian and Feminism. // Theology 92(745) (1989): 31-34.*
25. *Davies, Steven L. Women, Tertullian, and the Acts of Paul. // Semeia 38 (1986): 139-149.*
26. *St. Augustine Of holy virginity – <http://www9.georgetown.edu/faculty/jod/>*
27. *St. Augustine On the Good of Widowhood -<http://www9.georgetown.edu/faculty/>*
28. *Tertullian. A Treatise on the Soul / tr. by P. Holmes – www.tertullian.org*
29. *Tertullian. On monogamy // Claesson's translation. – www.tertullian.org*
30. *Tertullian. On the Veiling of Virgins / Tr. by R.S. Thelwall. – www.tertullian.org*
31. *Turcan M. Etre femme selon Tertullien // Vita Latina 119 (Sept. 1990).*

Ковальський С.В.

УДК 94(564.3).03"1956/1959":325.83

ДЕПОРТАЦІЯ АРХІЄПІСКОПА МАКАРІОСА III В КОНТЕКСТІ АНТИКОЛОНІАЛЬНОЇ БОРОТЬБИ НА КІПРІ (1956-1959 РР.)

В статті розглядається конфлікт англійської колоніальної адміністрації з Макаріосом III – одним з лідерів та провідних ідеологів греків-кіпріотів в період антиколоніальної боротьби. На прикладі депортації Макаріоса III розкриваються проблеми політичних репресій, формування громадської думки на користь опального лідера та перетворення його в політичний символ нації. Особлива увага приділяється історичним умовам, в яких розгорнувся кіпрський рух за самовизначення.

***Ключові слова:** кіпрське питання, боротьба за самовизначення, енозіс, політичні репресії, громадська думка, політичний лідер.*

Обрання архієпископа Макаріоса III президентом Кіпру в 1960 р. визначило розвиток політичного життя острова. З його ім'ям пов'язують як переваги Республіки, так і проблеми етнічного, внутріполітичного та міжна-